

De Affectief Bewuste Benadering

Het op maat begeleiden van
mensen met een verstandelijke beperking

Brian Twint en Bianca van Kouwen

uitgeverij **boom/nelissen**

Copyright: © Uitgeverij Boom Nelissen en Brian Twint & Bianca van Kouwen, 2011

Omslag: Marry van Baar, Broek op Langedijk

Foto omslag: Alejandra Castaño, Colombia

ISBN: 978 90 244 0064 5

NUR: 848

1e druk: 2011

ALLE RECHTEN VOORBEHOUDEN

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

www.boomnelissen.nl

Voorwoord

De Affectief Bewuste Benadering is een door en voor begeleiders beschreven methode waarbij de Emotionele Expressie – ‘Expressed Emotion’ – de kernwaarde vormt van een specifieke benadering. Uitgangspunt ligt in het je bewust zijn van het cognitieve en emotionele niveau van functioneren van de cliënt en tegelijk ook van je eigen niveau. De methode maakt duidelijk hoe je eigen emoties en cognities van je functioneren zich verhouden ten opzichte van de cliënt. Daarbij worden de uitgangspunten van de grondhouding van Rogers gebruikt als referentiepunt. De benadering accentueert het ‘bewust’ zijn van je houding. Het is mogelijk om daar winst uit te halen door je nadrukkelijker te realiseren hoe je jezelf onder controle houdt. Door hier meer aandacht voor te hebben en er gericht mee om te gaan, bijvoorbeeld door je eigen houding en die van de cliënt goed in kaart te brengen, wordt er meer structuur geboden in de relatie. Vaak lopen begeleiders aan tegen, of juist over hun grenzen. De Affectief Bewuste Benadering helpt om een balans te vinden in de omgang met de ander, en meer dan dat: er is de mogelijkheid om deze balans functioneel in te zetten in de begeleiding. Positieve en negatieve emoties komen nadrukkelijker in beeld. Het zelfvertrouwen van de begeleiders zal toenemen en dat

heeft direct positieve gevolgen voor het welbevinden van de cliënt. Juist die heeft behoefte aan deze duidelijkheid. De benadering biedt ruimte om aan te sluiten bij andere methoden, zoals de oplossingsgerichte benadering en de competentiemethode.

*Drs. J.J.M. de Bruijn,
GZ-psycholoog en gedragsdeskundige*

Woord van dank

Deze methode zou niet tot stand zijn gekomen zonder de hulp van een aantal mensen uit het vakgebied. Een aantal professionals van verschillende organisaties werkte ieder op zijn of haar eigen wijze mee aan de totstandkoming van de Affectief Bewuste Benadering (ABB). Hetzij door het beschikbaar stellen van informatie of het geven van feedback, hetzij door middel van actief meedenken over de verdere ontwikkeling en het uitproberen van de methode in de praktijk. Speciale dank gaat uit naar Sander de Vries, GZ-psycholoog i.o. en tot voor kort teammanager expertiseteam van Cordaan. Hij heeft een grote rol gespeeld bij de totstandkoming van de methode, en heeft bovendien een bijdrage geleverd aan dit boek en de ABB-werkboeken. Tevens zijn wij dank verschuldigd aan onze collega's Eva van der Horst en Sharon Amende, beiden werkzaam als persoonlijk begeleider, voor de totstandkoming van de werkboeken. Daarnaast zijn wij Ellen van Houten, psychomotorisch therapeut/bewegingswetenschapper en Meike Kieft, gedragswetenschapper en GZ-psycholoog i.o., van SEIN in het bijzonder dank verschuldigd voor hun bijdrage aan de ontwikkeling van de Affectief Bewuste Benadering en hun bijdrage aan dit boek. Verder mogen we niet vergeten onze dank uit te spreken naar Jan Krikke,

Nancy Kooij en aan alle gedragsdeskundigen, begeleiders en anderen die ons van feedback hebben voorzien, met ons mee hebben gedacht of op een andere manier meewerkten aan de methode. En niet te vergeten onze partners Margje Buijs en Randy Keehnen voor hun eindeloze geduld, het meedenken en steunen. Tot slot ook een woord van dank aan Jan de Ruijter, die ons begeleidde bij het schrijfproces en vanaf het begin heeft geloofd in de Affectief Bewuste Benadering.

*Brian Twint en Bianca van Kouwen
Amsterdam, april 2011*

Inhoud

Inleiding		II
1	De Affectief Bewuste Benadering	13
1.1	Definitie	13
1.2	Een verstandelijke beperking	14
1.3	Doelgroep	16
1.4	Emotie en verstandelijke beperking	18
1.5	De emotionele ontwikkeling	23
1.6	De Affectief Bewuste Benadering als model	30
2	Voorwaarden voor de Affectief Bewuste Benadering	35
2.1	Kwaliteit van het contact	35
2.2	Structuur in het dagelijks leven	39
2.3	Doelen hebben en perspectief creëren	43
3	De drie pijlers van de Affectief Bewuste Benadering	49
3.1	De eerste pijler: Expressed Emotion-benadering	50
3.2	De tweede pijler: relationele vaardigheden	58
3.2.1	Relationele vaardigheden	59
3.2.2	De basis voor gespreksvoering bij de Affectief Bewuste Benadering	64

3.2.3	Verbale communicatie bij de Affectief Bewuste Benadering	66
3.2.4	Non-verbale communicatie bij de Affectief Bewuste Benadering	74
3.2.5	Dynamiek in gesprekken	77
3.3	De derde pijler: systeembenadering	80
4	Specifieke doelgroepbenadering	93
4.1	Een Affectief Bewuste Benadering in de omgang met mensen met autisme	93
4.2	Een bewust neutrale benadering bij crisis-situaties, zware contactstoornis en ernstige psychiatrische problematiek	96
4.3	Affectief Bewuste Benadering bij mensen met epilepsie	98
5	Aandacht voor implementatie	101
5.1	Randvoorwaarden voor implementatie	102
5.2	Werken met een implementatieplan	103
	Literatuur	105
	Nuttige websites	107
Bijlage 1	Werkboeken	III
Bijlage 2	Feedbackgesprek	II5
Bijlage 3	Ontstaan en achtergrond van de Affectief Bewuste Benadering	II7

Inleiding

Als begeleider in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking komen de volgende voorbeelden je misschien bekend voor:

- *Je merkt irritatie bij jezelf tijdens een gesprek met een cliënt. De cliënt lijkt je niet 'te willen begrijpen'.*
- *Je hebt een werkplan gemaakt samen met de cliënt, de familie van de cliënt is boos en blijkt het helemaal geen goed idee te vinden. Het werkplan verdwijnt in de prullenbak.*
- *Als je vrij bent, maak je je veel zorgen om een cliënt.*
- *Je krijgt, hoe je het ook probeert, niet echt 'contact'/'een band' met de cliënt.*
- *Je bent in gesprek met een cliënt, maar je gedachten dwalen steeds af.*

Uit deze voorbeelden blijkt dat menselijke emoties een belangrijke rol spelen in de begeleidingsrelatie. Dat kunnen emoties van jezelf zijn, van de cliënt, of van andere personen uit het netwerk van de cliënt of je eigen netwerk. De Affectief Bewuste Benadering biedt handvatten om bewust met deze emoties om te gaan en zo de relatie met de cliënt te optimaliseren. Voor een begeleider biedt de

Affectief Bewuste Benadering niet alleen handvatten, maar ook aanzetten voor zelfreflectie en kennis over de (sociaal-) emotionele ontwikkeling voor in de praktijk. Het uiteindelijke doel is groter zelfinzicht van de begeleider, verbeterde balans tussen afstand en nabijheid tot de cliënt, inzicht in de ontwikkeling van de cliënt en inzicht in diens netwerk, waardoor je als begeleider optimaal aan kunt sluiten bij de behoeften en mogelijkheden van de cliënt. De cliënt zal zich hierdoor beter begrepen voelen. De afstemming op het emotionele ontwikkelingsniveau van de cliënt maakt de weg vrij voor de cliënt om zich verder te kunnen ontwikkelen op verschillende gebieden. Het zelfvertrouwen van de begeleider zal toenemen door het vergrote zelfinzicht en dit heeft direct positieve gevolgen voor het welbevinden van de cliënt. De kwaliteit van de begeleiding, de begeleidingsrelatie en de kwaliteit van leven van de cliënt zullen als gevolg van het bovenstaande toenemen.

In dit boek zal de Affectief Bewuste Benadering uiteengezet worden, met een aantal aanwijzingen om het toe te passen in je eigen werk. Allereerst zullen we een aantal algemene begrippen rondom de Affectief Bewuste Benadering toelichten. Daarna zullen we de voorwaarden van deze benadering bespreken en vervolgens zullen we ingaan op de basis van de Affectief Bewuste Benadering: de pijlers. Tot slot zullen we aandacht besteden aan het invoeren van de Affectief Bewuste Benadering in de organisatie.

1 De Affectief Bewuste Benadering

1.1 Definitie

De term *Affectief Bewuste Benadering* bestaat uit drie woorden, die we elk afzonderlijk en als geheel kunnen definiëren. *Affectief* betekent: ‘een emotie verwekkend; geladen met gevoel’. *Bewust* betekent: ‘besef van iets hebbend of met opzet’. *Benadering* ten slotte is de ‘manier waarop je een situatie bekijkt, in- of aangaat en handelt’. Het gaat dus om het bewust omgaan met emoties in de omgang met de cliënt, waarbij je rekening houdt met het netwerk van de cliënt en jezelf. Voor de *Affectief Bewuste Benadering* hanteren we daarom de volgende definitie: ‘De manier waarop een begeleider, die zich bewust is van emotie(s) en het netwerk van zichzelf en de ander, een situatie bekijkt, in- of aangaat en handelt.’

1.2 Een verstandelijke beperking

Om enig inzicht te geven in de doelgroep die wij met deze methode beogen, zullen we een beschrijving geven van het begrip ‘verstandelijke beperking’. We hebben ervoor gekozen om in dit boek te spreken van ‘mensen met een verstandelijke beperking’. In het verleden zijn echter vele benamingen gebruikt voor deze groep mensen. Voorbeelden hiervan zijn: idioot (Grieks *idiotes* = wij weten niet), imbeciel (Latijn *imbaculus* = zonder steun) en debiel (Latijn *debilis* = zwak) (Van Dijke-Reijnoudt, Seldenrijk & Stolk, 1995). Verder werd er in de afgelopen decennia veelvuldig gesproken over zwakzinnig, ontwikkelingsbeperkt, geestelijk gehandicapt, verstandelijk gehandicapt, mentaal geretardeerd; en meer recent zijn termen als ‘mensen met mogelijkheden’ of ‘mensen met meer ondersteuningsbehoefte’ in gebruik. In dit boek wordt de benaming ‘verstandelijke beperking’ gebruikt omdat deze op dit moment algemeen aanvaard wordt in de zorg en wetenschap.

Anders dan de term ‘*verstandelijke* beperking’ doet vermoeden, is het IQ (intelligentiequotiënt) maar één van de criteria om te kunnen spreken van een verstandelijke beperking. Het gaat per definitie namelijk niet alleen om een lager IQ, maar óók om een beperking op het gebied van sociale redzaamheid (AAMR, 2002). Hiermee bedoelen we dat mensen met een verstandelijke beperking minder vaardig zijn in het uitoefenen van activiteiten op het gebied van wonen, werken, leren, communiceren of het gebruikmaken van voorzieningen in de samenleving. Mensen met een verstandelijke beperking hebben bijvoorbeeld hulp nodig bij het vinden (en behouden) van werk of dagbesteding, het naar hun werk of dagbesteding reizen of het boodschappen doen in de supermarkt. Naast een ver-